

esde een medien-
geb. 1721, en
agoog, geb. 1771.
1763. De tiende
schrijver van een
le elfde, geb. 1801.
vaalste, geb. 1841.
e dertiende, geb.
is. De veertiende,
asium en archie-
geslacht Solda-
door hun studies
de geschiedenis-
tur- en wiskunde-
ich door rijkdom
van voorstelling
tot individualisme
als gebleken is in

ust, dat zijn wett-
logisch onderzoek
die niet hebben
doordat van de
annen weinig be-
geoorloofd, dat de
n een aantal be-
pen tot het stam-
happen komen in
onverminderd, j
dat een dergelij-
zal plaats vinden
raag naar de wet-
en beantwoorde
eslist van erfelij-
nog slechts enkele
s van de erfelij-
welken kan men
kere feiten onder-
steeds op dezelfde
emeenschappelijke
ijze van optreden
eiten van de erf-

enrijk is het gete-
e kennis van de
ering. De schrijve
an de bijen en in
8 met erwien e

een koningin te
der. De homme
in geen vader. De
koningin en tot
ting van de hum-
ies) verklaart hij
ij zich draagt, de
haar ouders. De
inderen van hun
gelijkt hij het fel-
de geboorte van
g zijn, terwijl de
De vrouw draag
soms tijds over op
(het dat de kinde-
schappen bezi-
oeder. De dichter
e van uitdrukking

kunnen we kon-
handboeken over
clusies waren: la-
merken van een
el optreden van
ij vele individuen
als dominerende
igkeerende) eigen-
n; 3e. een regel-
erdeeling van de
k hierbij kan men
in regels spreken.
ijning van domi-
tappen ons ontbe-
ns in staat om te
Neo-Creatianisme
a in het pneuma-
het psycho-soma-
zielsverschijnsel
erfelijke aanleg
g te leiden tot de
tot de misschiet
i bepaald terrein
lex; tot een soort
allerlei vorm van
en tot een soort
ten grond van de
geestelijke elgen-
den te hebben, in
re functies. Maar
stelling, die niet
het licht, dat door
den, maar alleen
beuren. Ook blijft
Soldanieten ge-
nakomeling wel ge-
vensters voor het
Of lag de grond-
lan blijft het nog
k met een vrouw,
de dominerende

factor, de aanleg tot beoefening van de kunst, niet
is verdwenen. Hoe komt die aanleg dan toch
telkens terug?
Bovenstaande hypothese moet dus nog bewezen
worden. Volgens onze opvatting van het Creatia-
nisme is ze onnoodig. De middelen die de Geest
(Gods) bezigt en de rhythmus die Hij volgt, bij het
scheppen van de persoonskern en het vruchtbaar-
maken van het zaad, zijn niet te doorgronden
mysterieën.
Den Haag. LOS.

HET BOEK VAN DE WEEK

„In de Schaduwen van Morgen“.

J. Huizinga, In de Schaduwen van Morgen.
Een diagnose van het geestelijk lijden van
onzen tijd. — Haarlem, H. D. Tjeenk Willink
& Zⁿ, N. V., 1935.

I.

Twee boekjes hebben denzelfden titel: „De on-
bekende God“. Het eene, dat kort na den oorlog
verscheen, is van de hand van den ex-predikant
Paul Göhre. Het bevat een loflied op den moder-
nen mensch, „die niet meer hulpeloos staart in de
grenzenloze verten van een hovenardsche wereld,
maar die zijn oogen vast en zonder vrees op de
aarde heeft gericht, die met hoofd en hart in de
wereld van dit eendige zijn leeft en met beide
voeten op haar bodem staat, die met een enkele
beweging van zijn arm alle waarheden van het
Christelijk geloof van de tafel zijns levens schoof,
omdat hij niets, maar dan ook helemaal niets
daarmede kon beginnen, en die nu al zijn energie
gebruikt om de aardsche werkelijkheid te ver-
klaren en te beheerschen“.

Het andere boekje is van Prof. Adolf Keller. Het
is een paar jaar geleden geschreven en leert ons
wat er van die, z.g. van overwinning tot over-
winning voortschrijdende menscheid is geworden;
het bevat de bittere klachten van dezelfde men-
schen, aan wie Göhre zulk een schoone toekomst
voorspelde.

„Wij hebben“, zeggen deze lieden, „uit den men-
schelijken geest en uit het menscheelijken vermogen
alles naar boven geperst wat er uit te halen viel,
maar hulp heeft ons dat niet gebracht“. Tot hen,
die zoo roekeloos de banden met den Schepper
doorsneden, richt de schrijver zich met de woor-
den dat God in dezen wereldnood Zijn hand naar
ons uitstrekt en dien mensch helpen wil, die
zich zelf niet helpen kan.

De catastrofe van 1914 had blijkbaar bij Göhre
het vertrouwen niet geschokt. Hij behoorde tot
de aanhangers van het wonderlijke „puinloopen-
geloof“, die meenen dat geen geluk te verkrijgen is
zonder dat eerst scherven gemaakt zijn, die het
nieuwe gebouw dat zij begeeren, slechts kunnen
fundeeren op de brokstukken van een oud, en die
daarom juichen wanneer rondom hen alles ineens-
stort. De ruïne was er nu; een heerlijk tijdperk
kon wel volgen.

Maar reeds mengde zich onder de geestdriftige
loefjuichingen van de duizenden tot wie Göhre
sprak, de sombere zware stem van Oswald Speng-
ler, die den definitieven „ondergang van het avond-
land“ profeteerde. Het aantal boodschappers van
onheilstijdingen nam voortdurend toe. In talrijke
geschriften werd met het „vooruitgangsgeloof“ on-
barmhartig afgerekend. Door de gebeurtenissen
van de laatste zes jaren drong het besef dat wij
midden in een periode van grooten geestelijken en
stoffelijken nood leven, tot in breede lagen door.
„Het zou merkwaardig zijn“, schrijft Prof. Hui-
zinga in zijn nieuwste boek, „als men in een curve
kon zien uitgedrukt, met welke versnelling het
woord „de Vooruitgang“ uit het spraakgebruik der
wereld verdwenen is“.

Wie een goeden indruk wil hebben van de ont-
zaglijke veranderingen, die in het denken van en
over de menscheid hebben plaats gevonden, ver-
gelijke den inhoud van de beide werkjes welke wij
zooveen noemden.

Alle zelfvertrouwen is weg.

De oorzaak daarvan is niet een onvoldaan gevoel
over de kwaliteit der prestaties. Die laat dikwijls
niets te wenschen over.¹⁾

Het cultuur-pessimisme van onze dagen heeft
een veel dieperen grond, het vindt o.m. zijn uit-
drukking in de tragische bekentenissen — die we in
den gegeven vorm overigens niet kunnen over-
nemen — dat alle scheppingen van den mensch

¹⁾ Lezing voor de Ned. Chr. Radiover. op 6 Jan. De oor-
spronkelijke tekst is een weinig uitgewerkt. Het was o.i.
gewenscht om in eenige noten enkele onderdeelen nader
toe te lichten.

²⁾ Het echte tevreden gevoel, dat ook aan het einde der
voorgaande eeuw sterk leefde, uit zich op een heerlijke wijze bij
Prof. Lassar Cohn. In zijn „Chemie im täglichen Leben“
(te Aufl. 1895) lezen we: „Da nun mit dem Erfinden der
Flugfahrzeuge die Erfindertätigkeit zum Abschluss ge-
kommen sind (1) und es nur noch kleinere Ausgestal-
tungen für das Erfundene geben wird... wird sich der
Mensch wieder mehr den Fragen nach dem Zweck unseres
Daseins zuwenden, und die Philosophie wird zu neuem
Blüte gelangen“ (pag. 312, 9te Aufl.).

door een wonderlijke wending der dingen zich
tegen den mensch zelf keeren, dat de meest voor-
treffelijke voortbrengselen van zijn vermogen hem
ook het meeste leed aandoen, dat de mensch de
rusteloze slaaf is van de machten die hij zelf heeft
geformeerd. Zoo zeggen het Spengler, Duhamel,
Berdjajew en vele anderen.³⁾

De schaduwen wassen
het licht bloeit uit
het groen der gewassen
werd reeds de buit
van het roovend donker
Hoe is het geschied?
Waar bleef het geflonker?
Wij weten 't niet.⁴⁾

Mevrouw Roland Holst treurt over het langzaam
verkeeren van den dag in nacht. Prof. Huizinga
antwoordt op de vraag of de morgenstond reeds is
aangebroken, dat het nog nacht is, de menscheid
leeft in de schaduwen van morgen,
de nieuwe dag houdt zich schuil.

Wij hebben reeds opgemerkt, dat de wereld-
oorlog niet het einde betekende van het optimis-
tische geloof in de toekomst. Wanneer die ellende
maar eenmaal voorbij was, werd gezegd, zouden
de menschen een veel betere samenleving organi-
seeren, die groote storingen van haar functies
zou kunnen voorkomen. Het was niet de duisternis
van een langen nacht, die de oorlogvoering
wereld omvalte. Een tijdelijke zonsverduistering,
waarop een heerlijke uitstraling van krachtig,
warm licht ongetwijfeld moest volgen, maakte de
aarde donker.

Inderdaad schenen de optimisten gelijk te
krijgen. Een merkwaardige verandering op velerlei
gebied vond plaats. De „mechanistische natuur-
filosofie“ week met haar bondgenoot, het benau-
wende rationalisme, voor een machtigen levens-
stroom, die alle klauwen verbrak. Bergson, Driesch,
Scheler, Husserl, en vele anderen maakten met
hun werken diepen indruk. De ontroning van het
begrip natuurwet verwekte vreugde⁵⁾, de hyper-
trophie van de kritische filosofie kon voorspoedig
worden bestreden. De wereld was moe van al het
dorre redeneeren, van al het materialisme en posi-
tivismisme, zij herademde nu. „Open vlogen de de-
uren“, sprak Ds Jonker in 1917, „waardoor de
jonge tijd, de jonge menscheid, de jonge wereld
hun intocht hielden.“⁶⁾

Wat is er sindsdien veel veranderd! Vershil-
lende denkers, die we zooveen als bevrijders der
menscheid hoorden roemen, waren dat, volgens
Prof. Huizinga en anderen, allermint. Zij hebben
verwarring geslicht en een „machtigen stroom“,
die eerlang onwrikbaar geachte dijken van geeste-
lijke cultuur zou bedreigen, gevoed. „Het was
Georges Sorel“, gaat de hoogleeraar voort, „die
uit dat alles de praktisch-politische consequentie
trok, en daarmede de geestelijke vader werd van
alle hedendaagsche dictaturen“.

Men vergunne ons deze inleiding, ze is tevens
bedoeld als een toelichting op het eerste hoofd-
stuk van het boek: „In de Schaduwen van
Morgen“, dat ons nu bezig houdt.

Ieder hoofdstuk van dit rijke werk biedt ruims-
choots stof voor een lezing; wie slechts over een
enkel onderdeel spreekt, ontkomt niet aan het be-
klemmende gevoel, dat hij achteloos aan veel
schoonheid voorbijgaat. Er is echter geen keus:
een beschouwing over het boek van Prof. Hui-
zinga mag niet het karakter van een „sight-seeing“
aannemen. We willen niet in een snelle vaart aan

³⁾ Zie b.v. Oswald Spengler: „Der Mensch und die
Technik“ (1933): „Der Herr der Welt wird zum Sklaven
der Maschine... Der gestürzte Sieger wird von dem rasen-
den Gespann zu Tode geschleift“ (pg. 75).

Georges Duhamel: „Scènes de la Vie future“
(1926): „Ils veulent posséder, le plus vite possible, tous ces
objets si merveilleusement commodes et dont ils devien-
dront, aussitôt, par un étrange retour des choses, les es-
claves soucieux“ (pg. 232). Zie bij dit boekje (Ned. verta-
ling onder den titel: „Toekomst“), Prof. Huizinga's:
„Mensch en Menigte in Amerika“ (1917): „De menscheid
schijnt wel de hulpeloze slaaf te worden van haar eigen
volmaakte middelen van materiële en sociale techniek“.

André Siegfried: „La Crise de l'Europe“ (1935):
„L'automatisme (mécanique) est vainqueur du temps et
de l'espace, vainqueur même de l'être humain“ (pg. 106).

Nicolai Berdjajew: „Wahrheit und Lüge des Kom-
munismus (mit einem Anhang: Der Mensch und die Tech-
nik)“ (1934): „Der Mensch hat der Maschine gesagt: „Ich
brauche dich, um mein Leben leichter zu machen und meine
Kraft zu mehren“. Die Maschine hat aber dem Menschen
geantwortet: „Ich brauche dich nicht; ich übernehme die
ganze Arbeit, wenn du auch dabei zugrunde gehst“ (pg. 112).

⁴⁾ Mevr. H. Roland-Holst: „Verworvenheden“ (pg. 17).

⁵⁾ In religieuze-socialistische kringen hier te lande was
men enthousiast. Zie b.v. Dr. Banning in: „Religieuze-
Socialistische Studien“ I (1928) over het bekende werk van
Julius Schaxel: „Grundzüge der Theorienbildung in der
Biologie“, (pg. 71 e.v.). Mevr. Roland Holst wijdt in
haar: „De Geestelijke Ommakeer en de nieuwe taak van
het socialisme“ (1931) aan die „omwenteling“ op het gebied
van het natuurwetenschappelijk denken vele bladzijden.
Volgens beiden zijn de voornaamste belemmeringen, die
den weg naar het religieuze-socialisme versperden, wegge-
nomen. De „omwenteling“ heeft h.i. immers ook het ratio-
nalistische, mechanistische Marxisme hevig aangetast. (V.g.
ook H. de Man.) Deze binding aan het „nieuwste weten-
schappelijk denken“ is uit den aard der zaak even verkeerd
als die van het Marxisme aan het 19de eeuwse denken.
Bovendien is lang niet alle kritiek op het causaliteitsprin-
cipe aanvaardbaar. Groote voorzichtigheid is hier geboden.

⁶⁾ Ds G. J. A. Jonker: „Studien en Voordrachten“ (Henri
Bergson, pg. 75).

alle „bezienswaardigheden voorbijgaan, ons nau-
welijks den tijd gunnende over elk daarvan een
opmerking te maken. We willen evenmin de vele
„gevelgelde uitdrukkingen“ van den schrijver aan-
eenrijgen en deze als een reeks van aphorismen
voorleggen. Slechts enkele elementen, die de „di-
agnose van het geestelijk lijden van onzen tijd“
hielpen vormen, kunnen worden aangeduid.

De zieke menscheit samenleving lijdt, volgens
Prof. Huizinga, aan een „algemeene verzwakking
van het oordeel, die geleid heeft tot een „daling
van de kritische behoefte“ en ontvaard is in een
„verzaking van het kennisideaal“.

Die algemeene verzwakking van het oordeel
vindt z.i. haar oorzaak in het feit dat „kennis van
allerlei aard in vroeger nooit gekende hoeveelheid
en afwerking aan de massa's wordt opgedrongen“,
waardoor „de gemiddelde mensch minder en min-
der en minder aangewezen raakt op eigen denken
en eigen uitdrukking“. Een „weerloos aanvaarde
kennis“, die „tegelijk veelsoortig en oppervlakkig
is, en een geestelijke horizon, die te wijd is voor
een oog zonder kritische bewapening, moeten on-
vermijdelijk tot verzwakking van het oordeels-
vermogen leiden. Onverwerkte kennis belemmert
het oordeel en staat wijsheid in den weg“. De
„zelfstandigheid, die het denken bereikt, dat ge-
heel gericht is op de eigen levenssfeer“, is bijna
geheel verdwenen. En het gevolg?

„Dwaasheid in al haar gedaanten, de beuzel-
achtige en belachelijke, de booze en verderfelijke
heeft nooit zulke orgieën over de wereld gevierd
als heden ten dage. En dat in een wereld, die om-
trent zichzelf, omtrent haar aard en haar moge-
lijkheden, in alle opzichten oneindig beter is in-
gelicht dan zij het in eenig vroeger tijdperk der
geschiedenis is geweest“.

Het ontbreekt ons nu aan gelegenheid om al
deze oordeelen nader aan de feiten te toetsen. Ze
vertolken ongetwijfeld op uitnemende wijze de
klachten van velen, maar bevredigen toch niet
geheel. Hun inhoud is te algemeen; de wensch
naar meer concrete aanduidingen laat zich bij het
overdenken van de genoemde uitspraken niet
onderdrukken. In het bijzonder geldt dit voor de
„afschuwelijke woordspeling“ — de uitdrukking
is van Prof. Huizinga zelf — dat het onderwijs
de menschen onder-wijs maakt. Indien iets ge-
schikt is om het „falen der kritische remmen“ te
bevorderen, dan is dat wel het overvloedig gebruik
van generaliserende uitdrukkingen. Hoe schooner
en indrukwekkender hun vorm, des te grooter
het gevaar.

De afname van het vermogen om te onderschei-
den is op zichzelf al een bedenkelijk verschijnsel.
Wanneer echter ook de wil ontbreekt om het ver-
zwakkingsproces te remmen, is er zeker reden
voor ernstige bezorgdheid. De stoornis in de cen-
trale deelen van het organisme is dan veel grooter
en de genezing veel moeilijker. De daling van de
„kritische behoefte“, die we overal waarnemen,
van de „behoefte om over verstandelijk kenbare
dingen zoo exact en objectief mogelijk te denken
en dat denken zelf kritisch te beproeven“, ver-
raadt, volgens Prof. Huizinga, dat een „verre-
gaande troebeling van het denkvermogen zich van
vele geesten heeft meester gemaakt“. De geheele
oordeelvorming is veel vager geworden, behalve op
het gebied der exacte wetenschappen.⁷⁾ „Het ge-
voel wordt, zonder kritische tegenspraak van het
verstand, ja bewust daartegen in, in de oordeel-
velling gemengd, onverschillig de aard van het
voorwerp van beoordeeling. Men verklaart voor
intuïtie wat naar waarheid slechts opzettelijke
keuze van een levendige gemoedsaandoening is.
Men verwacht belang en begeerte met grondslag van
overtuiging“.

Welk een diepe waarheid spreekt hier de hoog-
leeraar uit. Zeker, men moet voorzichtig met haar
omgaan. Het is niet gemakkelijk om vast te stellen
wat tot het gebied van de verstandelijk kenbare
dingen behoort. Aan zijn grenzen woedt een hevige
strijd. Voortdurend worden objecten daaruit ge-
worpen en andere naar binnen gestooten. De ver-
warring is daarom zoo groot, omdat het verstand
zich ook bezig houdt met de keuze van zijn ob-
jecten; de tijden van zijn „dictatoriale opperheer-
schappij“ over alle sferen van het geestelijk leven
liggen nog niet ver achter ons. Aan dat tyrannieke
doorgevoerde rationalisme, hooren we Prof. Hui-
zinga weer zeggen, „zijn wij echter allen zonder
onderscheid lang onwassen. Wij weten, dat niet
alles te meten is aan de redelijkheid. Het voort-
schrijdend denken zelf heeft geleerd, dat dit niet
genoeg is. Een rijker en dieper inzicht dan het
louter rationeële heeft in de dingen meer zinn-
verstaanbaar gemaakt dan te voren“. Inderdaad:
Wij verzetten ons met kracht tegen een besluit,
dat al wat door de rede niet kan worden verklaard
als een ijdel onwerkelijk product van 's menschen
verbeelding veroordeelt.

Maar een gezond verzet tegen de opperheer-

⁷⁾ Inderdaad is van een „ondergangsstemming“ op het
gebied van de physica weinig te bespeuren. (Zie b.v. het
artikel: „Natuurwetenschap en Wereldbeschouwing“ in de
„N. R. Crt“ van 15 Dec., avondblad). Het onderzoek naar den
bouw van de materie heeft de laatste jaren geweldige re-
sultaten opgeleverd. Het is met de „verwerking van de
kennis“ lang niet altijd zoo slecht gesteld als velen wel
meenen. Vandaar onze waarschuwing tegen generaliseren-
de oordeelen.